

Звєкова Вікторія Корнійвна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Ізмаїл, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6044-8814>

Формування граматичної будови мови дітей у процесі онтогенезу на сучасному етапі навчання

У статті автор висвітлює проблему формування граматичної правильності мовлення в дітей різного віку, основні етапи становлення граматичної будови мовлення. Проаналізовано й визначено періоди формування граматичного аспекту мови в онтогенезі, методику формування граматичного аспекту мови в дітей у період онтогенезу. Визначено основні труднощі засвоєння дітьми граматичного аспекту мови. У ході роботи досить детально розглянуто специфіку формування граматичної будови мови дітей середнього дошкільного віку й дітей із ЗНМ. Також висвітлено психолого-педагогічні особливості дитини, проаналізовано структуру та формування граматичного ладу мовлення, вивчено особливості синтаксичних, морфологічних і словотвірних умінь у дітей середнього віку й дітей із ЗНМ. Розвиток граматичної будови мови – це запорука успішної загальномовної підготовки, що забезпечує практичне володіння фонетичним, морфологічним і лексичним рівнями мовної системи. Розкривається принцип оволодіння словозміною, що також сприяє розвитку мовленнєвої комунікації дитини. Коли вона вміє правильно застосовувати граматичні правила, стає більш упевненою у своїх мовленнєвих навичках і може ефективніше взаємодіяти з іншими людьми. Добре оволодіння словозміною допомагає дитині будувати складніші речення, використовувати різноманітні мовленнєві конструкції, виражати свої думки більш точно й докладно. Таким чином, повноцінне оволодіння словозміною має вагомое значення для розвитку мовленнєвої компетенції дитини й допомагає їй стати вправною в мовленнєвій комунікації. Автор підкреслює, що словозміна є одним із основних елементів граматичної системи мови, допомагає утворювати правильні граматичні конструкції й виражати відтінки значень, має велике значення для розвитку мовленнєвої компетенції дитини та її мовленнєвої комунікації загалом.

Ключові слова: мова, граматики, особлива дитина, недорозвинення мовлення, гра.

Вступ. На сучасному етапі розвитку освіти й науки приділяється значна увага процесам засвоєння мови дітьми, що відображається в психологічних, лінгвістичних і психолого-лінгвістичних дослідженнях. Особливий акцент робиться на ролі усвідомлення мовних структур для нормального розвитку усного мовлення дітей. Загальне недорозвинення мовлення (далі – ЗНМ) є комплексом мовних порушень, які виявляються у дітей на різних рівнях: від порушень фонематичного та семантичного аспектів до проблем зі зв'язним мовленням, структурою слова й моторикою промови. Важливо зауважити, що в разі ЗНМ слух та інтелект зазвичай залишаються недоторканими. Тим не менше в кожній дитини можуть бути індивідуальні особливості прояву цього порушення. Недорозвинення мовлення може проявлятися від абсолютної або повної відсутності мовлення до дрібних і несуттєвих відхилень у розвитку.

Розвиток мовленнєвої компетенції включає не тільки правильну граматику, а й розуміння контексту, використання відповідного стилю мовлення, уміння вести діалог і виражати свої думки зрозуміло й послідовно. Коректне використання словозміни допомагає дитині стати більш виразною та впевненою у своєму житті. Так, повноцінне оволодіння словозміною впливає на розвиток мовленнєвої компетенції дитини, її мовленнєвої комунікації загалом. Словозміна включає правила зміни слів залежно від їх граматичних функцій у реченні, такі як числові та родові закінчення, закінчення для відмінювання дієслів тощо. Ці правила визначають граматичну коректність мовлення.

Коли дитина оволодіває словозміною, вона розуміє правильну граматичну структуру речення, може використовувати її під час висловлювання своїх думок та ідей. Це дає їй змогу передавати свої думки чітко і зрозуміло, а також виявляти власні почуття й наміри через мову.

Мовленнєва компетентність складається з таких різних аспектів, як фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний і монологічний. Зокрема, граматична компетенція, як стверджує Н. Маліновська, охоплює «автоматичне використання граматичних форм рідної мови відповідно до законів і норм граматики

(рід, число, відмінок, форма кличного відмінка і т.д.), уміння відчувати граматичні форми та володіння корекційними навичками для правильного використання граматичних норм» (Маліновська, 2017).

Термін «граматика» використовується в мовознавстві у двох значеннях: він позначає, по-перше, граматичний лад мови, по-друге, науку, зведення правил про зміну слів і їх поєднання в реченні.

Грамматика посідає дуже важливе й, можна сказати, навіть центральне місце в курсі мови шкільного навчання. Її вивчення дає змогу учням засвоїти граматичну будову мови, на яку спираються, своєю чергою, практичні мовні уміння й навички. Це і словозміна, і словосполучення, і речення. Грамматична система мови пов'язана з орфографією, пунктуацією і стилістикою. Також вона слугує основою для розвитку як усного, так і писемного зв'язного мовлення учнів.

Грамматика, за словами К.Д. Ушинського, – це логіка мови, тобто її правила, закон функціонування слів. Вона допомагає перетворювати думки на матеріальний складник. Грамматика здатна робити мову організованою та зрозумілою іншим людям. Формування граматичного мовлення – найважливіша умова вдосконалення мислення дошкільнят. Грамматичні форми мовлення виражають «основу мислення», це проєкція, відображення інтелектуальної організації людини.

Аналіз наукових джерел підтвердив, що вчені з різних позицій досліджували питання становлення мовлення дитини в ранньому онтогенезі за умов звичайного розвитку. Такі науковці, як А. Арушанова, А. Богуш, О. Гвоздєв, Л. Калмикова, Г. Ніколайчук, Ф. Сохін, В. Тищенко, М. Шеремет, присвятили свої роботи вивченню особливостей і механізмів формування граматичної правильності мовлення в дітей, досліджували такі аспекти мовленнєвого розвитку, як вимова звуків, формування слів і фраз, розвиток граматичної структури, розуміння мовлення тощо; такі аспекти засвоєння граматики, як правильна послідовність слів у реченні, використання морфологічних і синтаксичних правил, формування відповідних граматичних структур і правильного вживання мови. Такі дослідники, як Н. Васильєва, І. Федорова, Т. Бондаренко, О. Мельник, детально вивчили, визначили етапи мовленнєвого розвитку в дітей, описали процес становлення мовлення, включаючи формування граматичної правильності.

Ці дослідження також мають практичне значення для логопедичної роботи й розроблення ефективних методик навчання та підтримки дітей у формуванні граматично правильного мовлення. Їхні роботи відіграють важливу роль у формуванні наукової бази й розробленні методик підтримки та розвитку мовлення в дітей із нормальним розвитком.

Мета та завдання дослідження. *Мета статті* – дослідити проблему формування граматичного аспекту мови в процесі онтогенезу; визначити проблеми, що виникають у дітей із засвоєнням граматичної будови мови; розробити систему корекційно-розвивальної роботи щодо формування граматичного аспекту мовлення.

Результати дослідження. Отже, уміння дитини керувати мовленнєвими рухами є важливим аспектом дослідження процесу формування фонетичної сторони мовлення. Розуміння цього процесу дає змогу розкрити механізми оволодіння звуковою структурою мови й розробити ефективні методи підтримки та розвитку фонетичних навичок у дітей.

Розвиток мови – це дуже складний процес. Він зумовлений психологічними чинниками. На мові позначаються всі емоції: і хвилювання, і тривога, і страх. Їхній прояв пов'язаний так само, як і мова з дихальним апаратом. Усебічний розвиток дитини неможливий без оволодіння всіма багатствами мови. Дуже важливим є оволодіння правильним мовленням, як усним, так і письмовим. І головним складником у цій справі є саме грамматика.

Грамматична правильність мовлення полягає в точному дотриманні основних граматичних норм, які сформульовані у вигляді правил. Це охоплює правильне використання механізмів словотворення, відмінювання слів, а також узгодження й побудову речень із певною структурою. Крім того, до цих норм входить і правильне використання керування, що здебільшого опановується шляхом практики в мовленні (Гавриш, 2021).

Грамматика посідає дуже важливе й, можна сказати, навіть центральне місце в курсі мови шкільного навчання. Її вивчення дає змогу учням засвоїти граматичну будову мови, на яку спираються, своєю чергою, практичні мовні уміння й навички. Це і словозміна, і словосполучення, і речення, граматична система мови дуже пов'язана з орфографією, пунктуацією і стилістикою. Також вона слугує основою для розвитку як усного, так і писемного зв'язного мовлення учнів. Академік А. Богуш у монографії «Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років» аналізує дослідження вчених стосовно засвоєння граматичної правильності мовлення дітьми дошкільного віку. Загальною тенденцією, виявленою в дослідженнях, є те, що діти спочатку засвоюють найбільш часто вживані флексії (Богуш, 2004).

Флексії в мові відіграють важливу роль у формуванні граматичної структури мовлення. Вони включають закінчення, префікси та суфікси, які впливають на форму слова, виражають його чисельність, рід іменників, часові форми дієслів тощо. Засвоєння флексій є важливим кроком у розвитку граматичної

компетенції дитини. Аналіз досліджень указує, що діти спочатку засвоюють найчастіше вживані флексії, які є найбільш потрібними для спілкування. Наприклад, вони спочатку набувають розуміння й використання простих часових форм дієслів (наприклад, минулий час і теперішній час), числівників (однина і множина) та форм родової відмінкової категорії іменників. Цей процес поступово розширюється, і діти засвоюють більш складні флексії та граматичні конструкції з часом. Однак варто зазначити, що можуть бути індивідуальні відмінності в темпах розвитку мовлення, деякі діти можуть засвоювати граматичну правильність швидше або повільніше, ніж інші. Дослідження, представлені в монографії академіка А. Богуш, допомагають краще зрозуміти процес засвоєння граматичної правильності мовлення дітьми дошкільного віку, можуть бути корисними для розроблення методик і підходів до вдосконалення мовленнєвого розвитку в цьому віковому періоді (Богуш, 2004).

За дослідженнями різних науковців, діти на ранніх етапах мовленнєвого розвитку можуть проявляти схожі граматичні структури та стратегії незалежно від мови, яку вони засвоюють. Це може свідчити про існування загальних принципів, що діти використовують у намаганні оволодіти мовленням. Дослідження в цій галузі можуть сприяти розробленню нових методик навчання мовлення та спілкування дітей із різними мовленнєвими потребами. Однак важливо проводити подальші дослідження для підтвердження цих концепцій і більш глибокого розуміння ролі екстраграматики в процесі мовленнєвого розвитку дитини.

Н. Гавриш також відзначає, що граматична правильність мовлення тісно пов'язана з безпосереднім мовленнєвим досвідом дитини, адже чуття граматичної норми розвивається не тільки в процесі навчання мови, а й під час самостійної мовленнєвої діяльності (Гавриш, 2021).

О. Шостак і К. Хондока зазначають, що коли слово починає набувати значення сигналу реальної дійсності й означати щось конкретне, то мовлення дитини поступово набуває відповідної граматичної організації. На ранніх етапах розвитку мовлення дитина використовує прості конкретні слова для вираження своїх потреб і бажань. Однак із часом через сприйняття й використання мови в реальних комунікативних ситуаціях дитина починає розуміти, що слова можуть мати загальне й абстрактне значення. Цей процес розвитку сприяє формуванню граматичної організації мовлення. Дитина починає використовувати граматичні структури, які відображають відношення між словами та виражають граматичну правильність речень. Наприклад, вона починає використовувати правильну послідовність слів у реченні, форми слова, уживати морфологічні і синтаксичні правила. Отже, засвоєння граматичного ладу мови пов'язане з етапами розвитку мовлення, включаючи сприйняття слова як сигналу реальної дійсності й формування відповідної граматичної організації мовлення. Цей процес є поступовим і відбувається внаслідок активної взаємодії дитини з мовним середовищем і навколишнім світом (Шостак, Катерина, 2021).

Коли дитина вивчає мову, вона осмислює граматичне значення – різноманітні взаємозв'язки між об'єктами та явищами, що позначені словами. Кожна мова має свої унікальні граматичні значення, включаючи процес словотворення морфем і взаємозв'язки слів у синтаксисі. У мовленні дітей іноді виникають помилки на рівні створення слів, морфології та синтаксису, такі як утворення штучних слів, помилки у формуванні форм слів (наприклад, неправильне відмінювання іменників, помилки в заміні роду іменників, неправильне вживання числа іменників, помилки у формуванні форм дієслів, числівників, займенників), неправильне розташування слів у реченні тощо. А. Богуш та Н. Гавриш указують на такі основні стратегії формування граматично правильного мовлення в дошкільників, як перевірка граматичної коректності дитячого мовлення та запобігання помилкам; наслідування мовленнєвого зразка вчителя, що відповідає всім нормативним вимогам; використання ефективних методів і прийомів для формування граматично правильного мовлення у дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті (Богуш, Гавриш, 2007).

У працях Ю. Рібцун визначено особливості оволодіння дитиною раннього віку складовою структурою слова. Дослідження науковиці спрямоване на вивчення розвитку мовлення в дітей і процесів засвоєння мови в ранньому віці. Одним із важливих складників структури слова є склад.

Ю. Рібцун досліджувала, як діти вчаться вимовляти й розрізняти склади у словах. Вона виявила, що на ранніх етапах розвитку діти можуть уживати спрощені форми складів або поєднувати звуки в більш прості групи. З часом збільшення лексичного запасу та засвоєння мовних норм допомагає дітям більш точно вимовляти й розпізнавати склади у словах. Дослідження Ю. Рібцун також виявили, що діти мають тенденцію до використання складів у своєму мовленні, навіть якщо вони не впевнені в правильному їх розпізнаванні чи вимові. Це свідчить про те, що структура слова вже на ранньому етапі є важливим складником дитячого мовлення. Отже, у працях Ю. Рібцун встановлено, що структура слова має вагомий значення в розвитку мовлення дитини раннього віку. Засвоєння й використання складів у мовленні є одним із процесів формування мовної компетенції в дитини (Рібцун, 2010).

Дослідження показують, що діти в ранньому віці вчаться контролювати свої мовленнєві рухи шляхом спостереження, слухання й наслідування вимови дорослих. Вони поступово розвивають артикуляційні

навички, навчаються коректно вимовляти окремі звуки, а потім поєднувати їх у слова та речення. Успішне керування мовленнєвими рухами вимагає від дитини деякої моторної координації, контролю сили й точності артикуляційних органів. Цей процес є поступовим і відбувається на різних етапах розвитку дитини.

Висновки. Таким чином, нерівномірність засвоєння системи й норм мови може бути основною причиною граматичних помилок у мовленні дітей. Мова є складним механізмом, що регулює мовленнєву діяльність мовців. Щоб володіти мовленням, важливо мати розуміння мови й знання про неї.

Діти з мовленнєвими порушеннями можуть мати труднощі в засвоєнні таких аспектів мови, як граматики, фонетика, лексика й мовні структури. Їхні здатності до адекватного використання цих аспектів мови можуть бути обмеженими або відсталими порівняно з дітьми без мовленнєвих порушень.

Важливо надати дітям із мовленнєвими порушеннями підтримку і спеціалізовану допомогу, щоб допомогти їм удосконалити мовленнєві навички. Це може включати логопедичну терапію, індивідуальний підхід до навчання мови, використання ігрових підходів і спеціальних вправ для покращення граматики й інших мовних аспектів.

Отже, лише використовуючи всі методи в комплексі, можна досягти успіхів у розвитку мовлення дітей. Для успішного засвоєння граматичної структури мовлення дітьми необхідна щоденна активна практика усного мовлення дітей і використання багатьох синтаксичних конструкцій. Підвищуючи граматичну правильність мовлення під час занять, діти починають використовувати набуті вміння у власній мові й повсякденному житті: вони активно взаємодіють із дорослими, мають бажання ділитися подіями та враженнями, сповіщати про події, які вони спостерігають удома, у групі або під час прогулянок.

Розуміння мови, що породжує мовлення, є важливим для розвитку мовлення дитини. Навчання правильного використання мови й розуміння мовних норм допомагає дітям із мовленнєвими порушеннями поліпшити свої мовленнєві навички, стати більш упевненими комунікаторами.

Потребує подальшого дослідження важлива проблема формування граматичної будови мови дітей у процесі онтогенезу на початковому етапі навчання.

Література

Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 376 с.

Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.

Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія. Київ, 2011. 200 с.

Гавриш Н. Мовлення дитини. Впроваджуємо базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3–8.

Маліновська Н. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17 (60). С. 157–160.

Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Слово, 2010. 288 с.

Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Український логопедичний вісник* : збірник наукових праць. 2016. Вип. 1. С. 72–81.

Шостак О., Хондока К. Формування граматичної компетенції в дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти* : матеріали IV Міжнародної конференції. Київ, 2021. С. 181.

Formation of the grammatical structure of children's language in the process of ontogenesis at the current stage of education

Zviekova Viktoriia

*PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences),
Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Special Education
Izmail State Humanitarian University, Izmail, Ukraine*

In the article, the author highlights the problem of the formation of grammatical correctness of speech in children of different ages, the main stages of the formation of the grammatical structure of speech. The periods of the formation of the grammatical side of the language in ontogenesis, the method of formation of the

grammatical side of the language in children during the period of ontogenesis are analyzed and determined. The main difficulties of children's acquisition of the grammatical side of the language have been identified. In the course of this work, the specifics of the formation of the grammatical structure of the language of children of middle preschool age and children with SEN were considered in sufficient detail. The psychological and pedagogical features of the child were also considered, an analysis of the structure and formation of the grammatical system of speech was carried out, and the peculiarities of syntactic, morphological and word-forming skills in middle-aged children and children with SEN were studied. The development of the grammatical structure of the language is the key to successful general language training, which ensures practical mastery of the phonetic, morphological and lexical levels of the language system. The article reveals the principle of mastering word change also contributes to the development of a child's speech communication. When she knows how to apply grammatical rules correctly, she becomes more confident in her speaking skills and can interact more effectively with other people. The author emphasized that word change is one of the main elements of the grammatical system of the language, and it helps to form correct grammatical constructions and express shades of meaning and is of great importance for the development of the child's speech competence and his speech communication as a whole.

Keywords: language, grammar, special child, underdevelopment of speech, game.

References

Bohush, A. M. (2004). Rozvytok movlennya ditey vid narodzhennya do 7 rokiv [Speech development of children from birth to 7 years]. Monohrafiya. Kyiv: Vydavnychyy dim «Slovo», 2004. 376 s. [in Ukrainian].

Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2007). Doshkilna linhvodydaktyka: teoriia i metodyka navchannia ditey ridnoi movy [Preschool linguodidactics: theory and methodology of teaching children their native language]: pidruchnyk. Kyiv: Vyshcha shkola, 2007. 542 s. [in Ukrainian].

Havrylova, N. S. (2011). Porushennya fonetychnoy storony movlennya u ditey [Disorders of the phonetic aspect of speech in children]: Monohrafiya. 2011. 200 s. [in Ukrainian].

Havrysh, N. (2021). Movlennia dytyny. Vprovadzhuemo bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Child's Speech. Implementing the Basic Component of Preschool Education (New Edition)]. Doshkilne vykhovannia. № 3, S. 3–8 [in Ukrainian].

Malinovska, N. V. (2017). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia movlennievoi kompetentsii u ditey doshkilnogo viku. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity [Preparing future educators for developing language competence in preschool children. Updating the content, forms, and methods of teaching and upbringing in educational institutions]. Vypusk 17 (60). S. 157–160 [in Ukrainian].

Marchenko, I. S. (2010). Spetsial'na metodyka pochatkovoho navchannia ukrayins'koyi movy (lohopedychna robota z korektsiyyi movlennyevykh porushen' u doshkil'nykiv) [Special method of initial teaching of the Ukrainian language (speech therapy work on the correction of speech disorders in preschoolers): Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].

Ribtsun, Yu. V. (2016). Metodychni rekomendatsii shchodo formuvannia fonetyko-fonematychnoi skladovoi ekspresyvnoho movlennia molodshykh doshkilnykiv iz ZNM [Guidelines for Developing the Phonetic-Phonemic Component of Expressive Speech in Young Preschoolers with Speech and Language Disorders]. Ukrainskyi lohopedychnyi visnyk: zb. nauk. pr. Vyp. 1. S. 72–81 [in Ukrainian].

Shostak, O., & Khondoka K. (2021). Formuvannia hramatychnoi kompetentsii v ditey doshkilnogo viku [Forming grammatical competence in preschool children]. Aktualni problemy doshkilnoi ta spetsialnoi osvity: materialy IV mizhnarodnoyi konferentsiyi. S. 181 [in Ukrainian].

Accepted: March 25, 2024